

УДК 37.091.3:[811.161.2+821.161.2]:004
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-29>

Наталія ЛАПУШКІНА,
orcid.org/0000-0001-9591-083X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Слов'янськ, Донецька область, Україна) lapushkina8181@ukr.net

Руслана ПАДАЛКА,
orcid.org/0000-0002-7359-3527
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Слов'янськ, Донецька область, Україна) ruslana-padalka@i.ua

МЕДІАОСВІТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У статті окреслено актуальність упровадження медіаосвіти, розкрито особливості й шляхи інтеграції інфомедійної грамотності в навчальні матеріали з української мови та літератури, що можуть використовуватися у ЗЗСО. Наголошено, що для грамотного впровадження медіаосвіти в сучасний навчальний процес використано базові стратегії критичного мислення. Запропоновано низку вправ, які допомагають формувати медіакомпетентність на заняттях з української та зарубіжної літератури та уроків розвитку зв'язного мовлення. Особливістю побудови таких вправ, адаптованих під специфіку предмету, є те, що всі вони мають не лише формувати вміння працювати з інформацією, а й сприяти глибшому та ширшому розумінню текстів різних стилів, зокрема художнього та публіцистичного, а також літературного явища чи постаті митця, творчість якого вивчається. На прикладах показано, як можна грамотно використати в навчальній діяльності медіавправи, результатом чого має бути формування в учнів умінь визначати маніпуляції та фейки, розрізняти факти та судження, аналізувати тексти для виявлення прихованого смислу, критично ставитися до вже висловленої думки, порівнювати протилежні відгуки на той самий твір, шукати мотивацію кожного з авторів.

Використання медіавправ в освітній діяльності можуть мотивувати до більш інтенсивного навчання (вправи «Тривимірний погляд», «Передбачення»), посилювати інтерес до предмету (вправи «Правда чи фейк», «Я дослідник медіа»), сприяти виробленню в учнів усвідомленого опору інформаційному тиску (вправи «Фактчекінг», «Маніпулятори»), а також схильності до медіаторчості (вправи «Стоп-кадр», «Створення мемів», «Створення сторінок із соціальних мереж чи онлайн-листування двох митців», «Мультимедійний проєкт»). У дослідженні наведено приклади таких вправ із покликанням на Інтернет-джерела, використано досвід учителів-практиків та пропозиції науковців з організації медіаосвіти зі здобувачами різних вікових категорій.

У статті проведено думку, що систематичне використання в освітній діяльності вправ на вироблення медіаграмотності має стати підготовкою молоді до успішного життя в агресивному інформаційному суспільстві.

Ключові слова: медіаграмотність, медіавправа, критичне мислення, прийом.

Natalia LAPUSHKINA,
orcid.org/0000-0001-9591-083X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature
Donbass State Pedagogical University
(Slavyansk, Donetsk region, Ukraine) lapushkina8181@ukr.net

Ruslana PADALKA,
orcid.org/0000-0002-7359-3527
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature
Donbass State Pedagogical University
(Slavyansk, Donetsk region, Ukraine) ruslana-padalka@i.ua

MEDIA EDUCATION IN UKRAINIAN LITERATURE AND LANGUAGE LESSONS

The article outlines the relevance of the introduction of media education, reveals the features and ways of integrating infomedia literacy into educational materials on literature and language, which can be used in secondary school. It is emphasized that basic strategies of critical thinking should be used for the competent introduction of media education in the modern educational process. A number of exercises are offered that help to form media competence in classes on Ukrainian literature and language and foreign literature. The peculiarity of constructing such exercises, adapted to the specifics of the subject, is that they should not only develop the ability to work with information, but also contribute to a deeper and broader understanding of the text of the different styles, literary phenomenon or figure of the artist whose work is studied. The examples show how well-implemented in the media activities help students develop the ability to identify manipulations and fakes, distinguish facts and judgments, analyze texts to identify hidden meaning, be critical of the already expressed opinion, compare opposing responses to the same work, search motivation of each of the authors.

The use of media exercises in educational activities can motivate more intensive learning (exercises "Three-dimensional view", "Prediction"), increase interest in the subject (exercises "Truth or Fake", "I am a media researcher"), help students develop conscious resistance to information pressure (Exercises "Fact-checking", "Manipulators"), as well as a tendency to media creativity (exercises "Stop-frame", "Creating memes", "Creating pages from social networks or online correspondence of two artists", "Multimedia project"). The study provides examples of such exercises with reference to Internet sources, uses the experience of teachers-practitioners and suggestions of scientists in the organization of media education with applicants of different ages.

The article argues that the systematic use of media literacy exercises in educational activities should be a guarantee of preparing young people for a successful life in an aggressive information society.

Key words: media literacy, language, media exercise, critical thinking, reception.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення потребують унесення медіаграмотності в перелік ключових компетентностей як педагога, так й учня. Окремі вибіркові курси вже впроваджено у ЗВО, у школі ж вона реалізується через позакласну діяльність та інтеграцію в зміст обов'язкових навчальних дисциплін, наприклад, української та зарубіжної літератури, а також уроків розвитку зв'язного мовлення, де учні розвивають пам'ять, увагу, спостережливість, уміння грамотно викладати в письмовій формі власні думки, мотивувати свої судження, наводити переконливі аргументи, доходити висновків. За таких умов знання та вміння, отримані на заняттях із мови та літератури, осучаснюються, набувають прикладного значення, стають «оснотою для успішного життя в інформаційному суспільстві» (Семенов, 2019: 77).

Аналіз досліджень. Теоретичні та практичні аспекти впровадження медіаосвіти активно порушуються в наукових та методичних працях учених та вчителів-практиків. Серед вітчизняних виділено праці вчених: В. Іванова, О. Волошенюка, Т. Водолазької, І. Старагіної, Л. Найдьоновой, О. Семенов, Т. Устименко, Г. Онкович, С. Шейбе, П. Зазимка, С. Іваненка, Г. Іваничука. Науковці поділяють думку, що в сучасному світі «медіаосвіту треба вважати фундаментальним складником освіти загалом» (Водолазька, 2021: 5), а критичне мислення – невід'ємною навичкою для кожної людини. Адже ключовим завданням сьогодення є перетворення загрози, спричиненої можливостями цифрового суспільства, на ресурс для саморозвитку.

Метою статті є представлення можливостей формування інфомедійної компетентності на уроках української мови та літератури чи зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу. Результатом медіаосвіти має бути підвищення рівня медіакомпетентності, або ж медіаграмотності, яка полягає в сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створенню та поширенню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві. Вважається, що термін «медіаграмотність» походить від термінів «критичне бачення» та «візуальна грамотність» (Водолазька, 2021: 5).

Необхідність упровадження медіаосвіти в навчальний процес прописано на рівні законодавства. Так, серед компетентностей, введених у Концепції нової української школи, є інформаційно-цифрова, яка передбачає впевнене та критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій, також інформаційну й медіаграмотність, алгоритмічне мислення, навички безпеки в Інтернеті тощо. А відповідно до цілей Концепції впровадження медіаосвіти в Україні вчителю необхідно сприяти формуванню медіаімунітету особистості, рефлексії та критичному мисленню, виробленню здатності до медіатворчості, що можна здійснювати через будь-який предмет шкільної програми та позакласну діяльність.

Медіаграмотність передбачає активний аналітичний, критичний підхід до сприйняття інфор-

мації, виховання активної громадянської позиції, розуміння медіа як частини культури нації, усвідомлення важливості індивідуального підходу до виведення власного значення кожного медіатексту. Тож для грамотного впровадження медіаосвіти в сучасний навчальний процес використано базові стратегії критичного мислення. Розробляючи навчальні вправи з медіаграмотності, маємо створювати проблемні ситуації в процесі навчання, пропонувати розв'язання проблемних задач через діалогові форми, запропонувати школярам ситуацію вибору та ситуацію виправлення власних помилок, навчати висувати гіпотези та оцінювати альтернативи, передбачати письмовий виклад розмірковувань із подальшою рефлексією.

На уроках мови та літератури інтеграція медіаосвіти є особливо актуальною, адже під час роботи з художніми, публіцистичними та науковими (матеріал підручників, статей) текстами вміння працювати з інформацією є піґрунтям отримання результату. Так учитель є своєрідним ментором у процесі цього навчання. Особливістю використання медіавправ, адаптованих під специфіку предмету, є те, що всі вони мають бути спрямовані на глибше та ширше розуміння текстів різних стилів, зокрема художнього та публіцистичного, а також літературного явища чи постаті митця, творчість якого вивчається. Такі вправи легко інтегруються в уроки мови та літератури, тому можуть виконувати як основну, так і додаткову функцію в процесі виконання мети уроку.

Зупинимось на вправах, які сприяють виробленню в учнів умінь визначати маніпуляції та фейки, розрізняти факти й судження, аналізувати тексти для виявлення прихованого смислу, критично ставитися до вже висловленої думки, порівнювати протилежні відгуки на той самий твір, шукати мотивацію кожного з авторів.

Вправи з вироблення інфомедійної грамотності на уроках мови та літератури:

Прийом «Стоп-кадр»

Під час роботи з екранізаціями твору пропонується зупинити відео й провести «озвучку німого кіно». Порівняти текст художнього твору й екранізації. Виявити різницю між оригіналом, фільмом за мотивами та екранізацією за певним фрагментом.

Така вправа має дати розуміння поняття інтерпретації твору, відповісти на питання учня: чому не можна просто подивитися фільм, замість читання книги. Іншим варіантом такої роботи є вправа «Відчуй різницю».

Після прочитання книги та перегляду фільму спробуй віднайти такі моменти, які кінорежисер

не помітив. Уяви ймовірну розмову з товаришем, який не читав книгу. Спробуй довести йому, що прочитання книги дає значно ширше уявлення про задум автора, продовживши фразу: «А якби ти прочитав книгу, то знав би...».

Створення літературних мемів

Переглянути, обговорити, оцінити правдивість і вигадку. Створити мем самому. Найпопулярнішими є Інтернет-меми у форматі зображення із влучним жартівливим текстовим поясненням. Меми на літературну тематику (osvitoria.media) створюються для проведення паралелей між минулим та сучасністю, що наближає твір, героя чи автора до сучасного читача; також для вміння виділяти важливі деталі. Робота зі створення мемів допоможе й в уникненні впливу фейкової інформації, яка через них може передаватися.

Вправа «Правда чи фейк»

Тестове закрите питання, де міститься інформація, яку необхідно підтвердити чи спростувати. На перший погляд може видатися досить простим, але тут усе залежить від майстерності постановки питання, яке може ускладнюватися лише в деталях. Тоді правильність відповіді буде залежати від уважності опитуваних. Так, загальнодоступний тест, розроблений до 150-річчя Лесі Українки, містить як прості загальні питання, так і питання для вдумливого уважного читача. Важливо й те, що відповідь не обмежується короткими «так» чи «ні», а передбачає розгорнуту відповідь, що розширює межі розуміння питання.

Наприклад, питання «У якутській мові немає слова «воля». Леся Українка написала про цей факт поему «Одно слово»» містить таке пояснення:

«Вигадка. У поемі «Одно слово» (1903) ніде не згадано про якутську мову, та, зрештою, і твір – не про це. Проте стався курйозний випадок: під час роботи над поемою Леся Українка попросила в листі Агатангела Кримського, аби той з'ясував, чи є в якутській мові слово на позначення поняття «воля». З невідомих причин Кримський не відповів на прохання письменниці, тож у першому виданні поеми стояв підзаголовок «Оповідання старого якута». Тоді Агатангел Кримський відгукнувся заміткою «Критично-філологічні уваги про ложку дьогтю в бочках меду», у якій зазначив, що в якутській мові і слово, і поняття «воля» є. Випускаючи поему окремою книжкою, Леся Українка змінила підзаголовок на «Оповідання тубільця з півночі» (Тест, 2021).

Вправа на розв'язання проблеми, пов'язаної з комп'ютерною залежністю. Комп'ютер – сучасна дійсність, що містить незліченну кількість інфор-

мації у вигляді текстів різних стилів, відмовлятися від нього аж ніяк не можна. Учні мають уміти розмежовувати істину від вигадки. Тому після опрацювання різної інформації пропонуємо дітям дати відповідь на такі запитання:

1. Чи є тема статті цікавою читачам та на часі? Наскільки вона віддзеркалює напрями розвитку суспільства?

2. Чи аргументовано авторську оцінку описаного в статті явища?

3. Чи глибокі узагальнення зроблено автором?

4. Чи може стаття спонукати читачів до роздумів, навіть певних вчинків?

5. Чи відповідає текст статті вимогам публіцистичного стилю?

6. Наскільки вдалим є заголовок статті?

Вправа «Тривимірний погляд»

Завдання виконується за трьома різними Інтернет-джерелами. Кожна група характеризує той самий твір (явище, героя), спираючись на своє джерело. Наприклад, це може бути інтерв'ю з автором, віртуальна лекція чи стаття фахівця та сайт із відгуками читачів.

Запитання до груп можуть бути такими: 1) якого героя створював автор?, 2) як сприйняли героя критики? 3) яким бачать героя читачі?

Так створюється цілісна картина образу. Учні вчаться шукати важливу інформацію, зіставляти свої дані з чужими, узагальнювати.

Вправа «Я дослідник медіа» 1. Перегляньте заголовки статей інформаційного та наукового характеру, які вийшли до ювілею Лесі Українки: з'ясуйте тенденції в сучасних дослідженнях творчості письменниці, виявіть відмінності в процесі побудови заголовків наукового й ненаукового характеру, виведіть формулу успіху вдалого заголовку. 2. Знайдіть розбіжності в інформації кількох подібних статей, виявіть неправдоподібну інформацію, з'ясуйте за якими критеріями необхідно обирати достовірні джерела в Інтернеті.

Як наслідок такої роботи учні вчаться критично сприймати інформацію та усвідомлювати важливість виваженого відбору якісного «продукту» серед інформаційного потоку.

Особливо цікавою в процесі виявлення фейків є тексти радянської доби. Учимо виявляти неправдиву інформацію, зіставляючи джерела та, використовуючи документи, відшукувати провокації самих авторів, зумисне приховування правди, гру зі словами.

Вправа «Фактчекінг»

Простежте, як журналістка Я. Цимбал на сторінках електронного видання «Український тиждень» підтверджує чи спростовує факти, які з'явилися у 20-их роках ХХ ст.: «Микола Хви-

льовий працював у ЧК і розстріляв власну матір, його твір «Я(Романтика)» автобіографічний. Майк Йогансен – норвежець, про що заявляє у своїй «Подорожі доктора Леонардо...», Сталін на зустрічі з українськими письменниками в Москві дав їм валізу грошей на будівництво «Слова» (Цимбал, 2021) Спробуйте провести свій фактчекінг щодо інформації, у яку повірили читачі. Використайте доступні документи, щоденники, підручники, енциклопедії, матеріали Інтернету.

1. Микола Хвильовий словами «Геть від Москви! Дайош психологічну Європу!» закликав у памфлеті «Україна чи Малоросія» відходити від пролетарської літератури соцзамовлення. Цими словами розпочалася Літературна дискусія 1925-1928 років.

2. Павло Тичина у відповідь на слова Є. Маланюка з його поезії «Від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась» написав статтю-спростування до літературного альманаху.

3. У роки Другої світової війни Гітлер пропонував В. Винниченкові очолити маріонетковий уряд на окупованій території України, але письменник відмовився.

Вправа «Передбачення»

Методичний прийом ретроальтернативістики: постановка питання для прогнозу «А що було б, якби...». Цей прийом найкраще використовувати під час глибокого аналізу вчинків героїв чи сюжетних колізій. Це дає можливість учню подивитися на ситуацію з іншого боку, зрозуміти художній задум автора, побачити, як іноді навіть незначні на перший погляд деталі можуть змінити сприйняття тексту читачем. Наприклад: «А що було б, якби груша не всохла? (за повістю І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»). Після висловлення припущень надаємо довідку про зміни сюжету через утиски цензури. «Ще перед тим, як повість почала друкуватися в «Правді», Нечуй-Левицький став клопотатись про дозвіл на її видання в Росії, але царська цензура ставила всілякі перепони, вказуючи на низку «предосудительных мест» твору, зокрема в VI розділі, де змальовувалось перебування прочан у київських монастирях, та висуваючи інші претензії. Тільки 1886 року було дозволено друкування повісті за умови вилучення «в ней автором всех неудобных мест», відзначених цензурою. Унаслідок цього в 1887 році в Києві вийшло видання «Кайдашевої сім'ї» з низкою цензурних купюр, авторських переробок та скорочень. Зокрема було перероблено початок і кінець твору» (<https://dovidka.biz.ua/kaydashева-sim-ya-istoriya-napisannya/>).

Перечитуємо обидва варіанти початку та розв'язки повісті, за допомогою проблемних запи-

тань (*Як на вашу думку, які рядки першого варіанта початку повісті могли стати причиною відмови в друкованій? Як ви вважаєте, про що думав письменник, коли писав цей уривок? Як вплинула на сприйняття читачем героїв зміна кінцівки твору? Які риси вдачі українців підкреслював перший варіант? Чи можна вважати цей авторський хід вдалим?») та скеровуємо учнів на те, що вдумливий читач зрозуміє, що розв'язання непорозуміння у сім'ї Кайдашів насправді не залежить від груші.*

Як наслідок такої роботи учні мають зрозуміти, наскільки важливо для розуміння тексту та виведення власної думки про текст вивчати історію його написання, самим дошукуватися правильних відповідей.

Рольова гра «Маніпулятори»

Учасників розподіляють на групи, щоб вони по черзі займали позицію слухача чи рекламника-маніпулятора. Завдання: ознайомтесь із маніпулятивними технологіями. Створіть текст реклами твору (чи постер), використавши різні способи маніпуляції. Перегляньте рекламу іншої команди, визначте, які способи маніпулювання було використано.

Методи психологічного маніпулювання, що використовуються в телевізійній рекламі (створення психозу «брак часу», апеляція до прогресу, підміна понять, комплекс переваги, безкоштовний сир із мишоловки, перемога над іншими, ілюзія переконливості, авторитет, глас народу, залякування, апеляція до «добрих почуттів», експлуатація батьківського інстинкту, патріотизм, приголошення, задоволення, труїзм, історії) чудово підходять для створення рекламних текстів на основі художніх творів.

Наприклад, у тексті постера «Увага! Тільки сьогодні! Відчуй себе творцем! Хочеш дізнатися до чого призводять бажання? Прочитай міф «Пігмаліон і Галатея» (Тендітна, 2019: 49) використано три методи маніпулювання з перерахованих. А текст «Увага! Саме для тих, хто мріє стати улюбленцем долі! Ви вірите в дива? І було б добре: без зусиль отримати все, що забажаєте? Уявіть, що Ваше бажання здійсниться. Яким воно буде? Але обережніше! Подумай: чи готові Ви до такого здійснення бажань, як у творі Є.Т.А. Гофмана «Малюк Цахес на прізвисько Цинобер»?» (Тендітна, 2019: 46) розроблено з використанням аж 5 маніпуляцій.

Вправа «Створення сторінок із соціальних мереж чи онлайн-листування двох митців»

Подаються шаблони Фейсбука чи Інстаграма. Цю вправу можна розпочати з навідних запитань: Якби М. Хвильовий жив би в наш час і вирішив створити сторінку Інстаграм, кого б він узяв у друзі, що б написав про себе, які б фотоісторії створив? Яку сторінку могли б створити каральні служби за часів Радянського Союзу для провокування письменників до антирадянських виступів? Далі в групах чи індивідуально учні заповнюють шаблони Фейсбука чи Інстаграма. Завдання полягає в тому, щоб зробити сторінку соцмережі від імені автора чи героя твору (<https://naurok.com.ua/instagram-storinka-geroya-literaturnogo-tvoru---noviy-format-podachi-navchalnogo-materialu-176954.html>). Сприймається як захоплива робота, але цьому передують прискіпливий відбір матеріалу, пошук інформації, яку доцільно розмістити на сторінці. Одночасно даємо учням розуміння того, що так може бути створено сторінку з неправдивою інформацією для обману, медіабулінгу.

Вправа «Проект». Дізнайтеся рекомендації з написання історій, переглянувши відео за книгою Вікі Кінг «Як написати кіно за 21 день» (<https://tydyvy.com/video/DyLFChA>). Ураховуючи практичні поради цього відео, підготуйте мультимедійний проект «Сучасний письменник у моєму місті» чи «Подорож на батьківщину письменника», доповніть самостійно створений текст цитатами, інфографікою, фото чи відео, використовуйте гру шрифтів тощо. Представте проект на занятті.

Висновки. Отже, розвиток інфомедійної грамотності через уроки мови та літератури сприяє закріпленню навичок роботи з інформацією та розвитку продуктивної комунікації. Учні через практичну діяльність формують уміння надавати сумніву суб'єктивні твердження, учаться розуміти важливість глибокого аналізу текстів різних стилів, зокрема художніх та публіцистичних, критично оцінювати інформацію, створювати власні медіатексти. Вибір же методів і форм, за допомогою яких буде подано інформацію, має бути спрямований сьогодні не на запам'ятовування інформації, а на її практичне використання, усвідомлення місця цієї інформації в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих : навч.-метод. посіб. / Т. В. Водолазька, Н. І. Курмишева, Т. А. Устименко. Полтава : ПОППО ім. М. В. Остроградського, 2021. 108 с.
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) *MediaSapiens*. 27 квітня 2016. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (дата звернення: 15.07.2021).

3. Методичний інструментарій майбутнього вчителя-словесника: навч.-метод. посіб. / Н. М. Тендітна, В. С. Щербатюк. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 124 с.
4. Семенов О, Ячменик М. Мовно-методична підготовка майбутнього вчителя-словесника до використання засобів медіаосвіти: монографія. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 211 с.
5. Цимбал Я. Фактчекінг: п'ять легенд про наші 20-ті. *Український тиждень*. 2021. 9 січ. С. 9. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/251305> (дата звернення: 20.05.2021).
6. Чи знаєте ви Лесю Українку? Тест. *Освіта. UA*. 2021. 18 лют. URL: <https://osvita.ua/news/lifelonglearn/80689/> (дата звернення: 20.05.2021).

REFERENCES

1. Infomediina hramotnist: implementatsiia osviti doroslykh [Infomedia literacy: implementation in adult education] : navch.-metod. posib. / T. V. Vodolazka, N.I. Kurmysheva, T.A. Ustyenko. Poltava : POIPPO im. M. V. Ostrohradskoho, 2021. 108 s. [in Ukrainian].
2. Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) [The concept of implementing media education in Ukraine] *MediaSapiens*. 27 kvitnia 2016. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosvity_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (data zvernennia: 15.07.2021). [in Ukrainian].
3. Metodychnyi instrumentarii maibutnoho vchytelia-slovesnyka [Methodical tools of the future teacher-vocabulary]: navch.-metod. posib. / N.M. Tenditna, V.S. Shcherbatiuk. Sloviansk: Vyd-vo B.I. Matorina, 2018. 124 s. [in Ukrainian].
4. Semenoh O., Yachmenyk M.M. Movno-metodychna pidhotovka maibutnoho vchytelia-slovesnyka do vykorystannia zasobiv mediaosvity [Linguistic and methodical preparation of the future teacher-vocabulary for the use of means of media education]: monohrafiia. Sumy : Vydavnytstvo SumDPU imeni A.S.Makarenka, 2019. 211 s. [in Ukrainian].
5. Tsymbal Ya. Faktchekinh: piat lehend pro nashi 20-ti [Fact-checking: five legends about our 20s]. *Ukrainskyi tyzhden*. 2021. 9 sich. S. 9. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/251305> (data zvernennia: 20.05.2021). [in Ukrainian].
6. Chy znaiete vy Lesiu Ukrainku? [Do you know Lesya Ukrainka?] Test. *Osvita. UA*. 2021. 18 liut. URL: <https://osvita.ua/news/lifelonglearn/80689/> (data zvernennia: 20.03.2021). [in Ukrainian].